

УДК 336.22

Малкіна Я.Д.
аспірант кафедри обліку в кредитних і бюджетних установах
та економічного аналізу
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана

ЕКОНОМІЧНИЙ ЗМІСТ ПОДАТКІВ, ЇХ РОЛЬ ТА СУЧАСНИЙ СТАН ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

ECONOMIC CONTENTS OF TAXES AND THEIR ROLE AND CURRENT STATUS OF UKRAINIAN TAX

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто термінологічний аспект та сучасний стан системи оподаткування в країні. Охарактеризовано двоякий підхід до сучасного трактування податку та основні складові податкової системи. Представлено структуру податків та зборів України згідно із чинним законодавством та зазначено передумови її подальшого продуктивного функціонування.

Ключові слова: оподаткування, розрахунки за податками, компоненти та функції податків, аналіз податкової системи України.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрен терминологический аспект и современное состояние системы налогообложения в стране. Охарактеризован двойственный подход к современной трактовке налога и основные составляющие налоговой системы. Представлена структура налогов и сборов Украины согласно действующему законодательству, и указаны условия для ее дальнейшего продуктивного функционирования.

Ключевые слова: налогообложения, расчеты по налогам, компоненты и функции налогов, анализ налоговой системы Украины.

ANNOTATION

The article examines the terminological aspect and the current state of the tax system in the country. It describes a dual approach to the modern interpretation of the tax and the basic components of the tax system. Submitted tax structure and duties of Ukraine under the current legislation, and indicated conditions for its further productive operation.

Keywords: taxation, tax payments, components, functions of tax, analysis of Ukraine's tax system.

Постановка проблеми. Оподаткування є найважливішим елементом у діяльності будь-якого суб'єкта господарювання як підприємницької, так і банківської сфери. Із плином часу роль податків зі зміною економічних форм господарювання постійно трансформувалась від невід'ємної складової державних доходів до інструменту регулювання економіки країни, і навпаки. Сьогодні термін «податки» не характеризують в економічній науці однозначно.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання податків та оподаткування багатогранні, тому над їх вирішенням працювало не одне покоління науковців, починаючи з А. Сміта, Ж. Сімонді, Д. Рікардо, та закінчуючи сучасниками, що зробили значний внесок у дослідження питання формування системи оподаткування України. Серед них: Ю.І. Турянський [1], Н.Г. Євченко, В.І. Островецький [2], І.В. Барановська [3], В.М. Федосов, В.М. Опарін [4],

В.М. Суторміна, Н.С. Рязанова [5], В.Л. Андрущенко, А.І. Крисоватий [10], В.В. Вітлінський, В.В. Лацак [8], Б.Я. Панасюк [9], О.В. Мірчев [11], Т.І. Єфименко, Л.М. Кіндрацька, В.Б. Кириленко та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Нова хвиля реформування податкової системи України потребує детальних досліджень останніх змін та обумовлення сучасного значення податків для економіки країни. Тому залишаються нез'ясованими питання сучасного трактування податкових розрахунків та податку, характеристики їх історичного розвитку, складових та функцій за останніх змін, а також подальшого вивчення стану податкової системи України і передумов для її ефективного функціонування.

Постановка завдання. Під цілями дослідження слід розуміти обґрунтування економічного змісту податків, їх ролі, аналіз сучасного стану податкової системи України. Розкриттю цієї відповіді дає детальне дослідження таких основних завдань:

- розглянути еволюцію та основні етапи історичного розвитку податків та оподаткування;
- обґрунтувати та розмежувати основні функції, що виконують податки;
- розкрити різноплановість підходів до трактування та сутності економічних категорій «податки», «оподаткування»;
- розглянути складові оподаткування згідно із чинним законодавством України;
- дослідити сучасний стан податкової системи та передумови її подальшого продуктивного функціонування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Податки пройшли тривалу еволюцію від платежів в натуральній формі з безсистемним характером до постійного джерела державних доходів. Сучасна змішана економіка не лише підтверджує провідну значимість категорії «податки» у системі фінансових відносин, а й висуває нові напрями прояву під плином часу [1].

Питання історичного розвитку податків та системи оподаткування проаналізовано в періодизації науковця І. Янжул та удосконалено в роботах В.І. Островецького. Згідно із дослідженнями науковців [2, с. 19] прийнято ви-

діляти три основні етапи історичного розвитку системи оподаткування. Перший охоплює стародавній світ і початок середніх віків, де податками визнавали данину, майно від промислів. Другий етап (XVI-XVIII ст.) перетворив податок у звичайне та постійне джерело доходів приватних господарств. Третій етап (XIX-XX ст.) характеризувався перетворенням податків на головне, постійне джерело державних доходів; податок почали визнавати як інструмент впливу в руках держави.

Значення податків та системи оподаткування зумовлено їх функціями. Серед науковців не існує єдиного підходу до класифікації функцій податків. Проте традиційна економічна теорія виділяє такі два напрями функцій: фіскальну (з лат. *fiscus* – державна казна) та регулюючу. Головне призначення першої – наповнення доходу бюджету країни з метою його подальшого перерозподілу. Тому оподаткування діяльності слугує базисом для покриття витрат держави. Регулююча функція податків має забезпечити гармонізацію інтересів всіх учасників податкових відносин та слугує інструментом державного регулювання інфраструктури ринку України. Проте в сучасних дослідників існують доповнення списку поглибленими функціями, такими як контрольна, розподільча, стимулююча. Отже, виходячи із функцій, формування податкових надходжень бюджету повинно розглядатися щонайменше двояко: як невід’ємна складова бюджетного процесу та як інструмент регулювання фінансово-економічних відносин.

В.М. Федосов, В.М. Опарін та Г.О. П’ятаченко [3, с. 48] характеризують податки як одну із форм економічних відносин з розподілу та перерозподілу національного доходу відповідно до потреб фінансування державних витрат; називають вихідною категорією фінансів, економічним фундаментом функціонування держави і найважливішою формою регулювання ринкових відносин.

І.В. Барановська [4] пояснює податкових надходження як обов’язкові платежі юридичних і фізичних осіб, які відраховуються до бюджету з метою забезпечення загальнодержавних централізованих фондів грошовими коштами. Характеризує оподаткування як історично найдавнішу форму фінансових відносин між державою і членами суспільства.

В.М. Суторміна [5] називає оподаткування методом акумуляції державою внутрішніх джерел формування доходів. В.І. Островецький [2] ключове призначення податкових надходжень вбачає у забезпеченні країни фінансовими ресурсами з метою фінансування державних витратків. Важливим інструментом реалізації стягування податкових платежів є зведення бюджету. Він фінансується за допомогою податків, позик, іноземної допомоги та емісії грошей. З метою наочності важливості податкових надходжень для бюджету країн

розглянемо Державний бюджет України на 2015 р. [7]. Податкові надходження забезпечують основну частину бюджету і становлять до 78% (рис. 1). Неможливо за таких умов недооцінити податкові надходження як елемент фінансування держави.

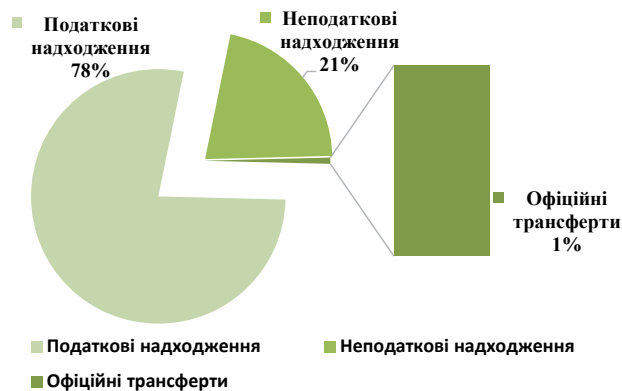

Рис. 1. Структура доходів Державного бюджету України на 2015 рік

Дослідження авторів та аналіз сучасних світових та вітчизняних тенденцій показує, що обов’язковим у визначенні сутності податків та оподаткування є можливість поповнювати бюджет країн. Тому, цілком доцільно у більшості економічних видань сучасності категорію «податки» трактувати як обов’язкові платежі, що стягуються в установленому законом порядку і спрямовуються на фінансування державою її функцій.

Важливо пам’ятати, що соціально-економічна природа податків наділена внутрішньою протилежністю. Крім методу акумулювання державних доходів, як зазначає Б.Я. Панасюк [9], податки забезпечують ефективне державне регулювання економіки, надійне виконання державою своїх регулюючих функцій. Впроваджується гармонізація інтересів всіх учасників податкових відносин. На думку А.І. Крисоватого [10], регулююча функція залежно від наслідків впливу податків на результати діяльності економічних суб’єктів може розглядатися як стимулююча, при заохоченні до збільшення об’ємів виробництва, якщо це промисловість, або ж як дестимулююча за умов, коли зміна окремих елементів податку призводить до недоцільності з боку платника подальшого розвитку діяльності у відповідному напрямку. Підсумовуючи роль регулюючої функції, О.В. Мірчев [11] представив просте визначення цієї категорії: «Податки є одним з найефективніших важелів забезпечення розвитку економіки».

Нині міжнародна бюджетна практика активно використовує податкові ставки як метод впливу на доходи держави. Починаючи із 2011 р. податок на додану вартість збільшився до 23% у Португалії внаслідок несприятливих умов імпорту за попередні два роки та зниженням курсу валюти – євро. Аналогічної практики зазнала Греція під тиском Європейського Союзу. Із липня 2015 р. податок на додану вартість

зафіксували на аналогічному з першим прикладом рівні з метою збільшення находжень до бюджету країни для повернення заборгованості перед країнами-членами ЄС.

При розгляді податків як державного інструменту впливу на економіку країни доцільно згадати про ефективність такого впливу. Встановлюючи податкове навантаження на здійснення того чи іншого виду діяльності, держава визначає рівень економічного клімату для розвитку суб'єктів господарювання. З одного боку, податковий тиск має бути помірним, а з іншого, – податкові надходження мають бути стабільними та досягати рівня, що надавав би змогу державі забезпечити свої видатки.

Процес формування податкових надходжень до бюджету має важливе значення для перерозподілу ВВП та функціонування держави як інституту і тому є належно організований та детально регламентується бюджетним, податковим, цивільно-процесуальним, кримінальним та іншими законодавствами.

Нормами чинного Податкового кодексу України встановлено, що податком є обов'язковий, безумовний платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників податку.

Збором (платою, внеском) є обов'язковий платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників зборів, з умовою отримання ними спеціальної вигоди, зокрема внаслідок вчинення на користь таких осіб державними

органами, органами місцевого самоврядування, іншими уповноваженими органами та особами юридично значимих дій.

При розгляді податків зупинимось на характеристичі їх нормативних складових. Згрупуємо основні елементи обов'язкових платежів, використовуючи публічні літературні та законодавчі джерела податкового забезпечення (табл. 1).

Сучасний стан диктує кризові умови функціонування національної економіки, а відповідно і податкового законодавства. Наслідки політичних змін, військових конфліктів та дефіциту бюджету зі зростаючим державним боргом призводять до трансформації елементів податкової системи з метою забезпечення відповідного рівня податкових надходжень, легалізації тіньового бізнесу. Так, згідно зі змінами чинного податкового законодавства України кількість податків та зборів до бюджету скоротилася та складає 11 найменувань [13]. Структуру податкових надходжень та платежів представлено на рисунку 2.

Залежно від органу влади, який встановлює податки, тобто за рівнем запровадження, податкові платежі поділяють на загальнодержавні та місцеві. При чому рівень оподаткування останніх встановлюються за рішенням сільської, селищної або міської ради залежно від місця розташування (зональності), проте не має перевищувати встановлених Податковим кодексом

Таблиця 1

Основні елементи податків [11; 12]

№ з/п	Елемент податку	Визначення елементів податку
1	Платник податку	Це фізичні особи (резиденти і нерезиденти України), юридичні особи (резиденти і нерезиденти України) та їх відокремлені підрозділи, які мають, одержують (передають) об'єкти оподаткування або провадять діяльність (операції), що є об'єктом оподаткування, на яких покладено обов'язок зі сплати податків та зборів.
2	Об'єкт оподаткування	Можуть бути майно, товари, дохід (прибуток) або його частина, обороти з реалізації товарів (робіт, послуг), операції із постачання товарів (робіт, послуг) та інші об'єкти, визначені податковим законодавством, з наявністю яких податкове законодавство пов'язує виникнення у платника податкового обов'язку.
3	База оподаткування	Це фізичний, вартісний чи інший характерний вираз об'єкта оподаткування, до якого застосовується податкова ставка і який використовується для визначення розміру податкового зобов'язання.
4	Ставка податку	Це розмір податкових нарахувань на (від) одиницю (одиниці) виміру бази оподаткування. Під час обчислення одного і того самого податку можуть використовуватися декілька базових (основних) ставок. Існують абсолютні (специфічні) та відносні ставки. Абсолютною (специфічною) є ставка податку, згідно з якою розмір податкових нарахувань встановлюється як фіксована величина стосовно кожної одиниці виміру бази оподаткування.
5	Порядок обчислення податку	Це сукупність дій платника податків (податкового агента) або податкового органу з визначення суми податку, що підлягає до сплати.
6	Податковий період	Це період часу, з урахуванням якого відбувається обчислення та сплата окремих видів податків та зборів. Базовий податковий (звітний) період – період, за який платник податків зобов'язаний здійснювати розрахунки податків, подавати податкові декларації (звіти, розрахунки) та сплачувати їх до бюджету.
7	Строк та порядок сплати податку	Це період, що розпочинається з моменту виникнення податкового обов'язку платника податку із сплати конкретного виду податку і завершується останнім днем строку, протягом якого такий податок чи збір повинен бути сплачений у порядку, визначеному податковим законодавством.
8	Строк та порядок подання звітності про обчислення і сплату податку	Строк та порядок подання податкової звітності встановлюється ПКУ або законами з питань митної справи для кожного податку окремо.

граничних мінімальних чи максимальних лімітів. Наприклад, Лист Державної фіскальної служби від 16.01.2015 р. роз'яснює, що ставки податку для об'єктів житлової та нежитлової нерухомості, що перебувають у власності банківських установ не повинні бути вище 2% від розміру мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня звітного (податкового) року за 1 м² бази оподаткування.

Трансформаційні зміни податкового законодавства породжують нагальну потребу у вивченні та адаптації нових підходів та методів стягування податків та зборів. Увагу слід приділити створенню відповідної системи регулювання розрахунку та сплати податкових платежів, дотримання правил, визначених Податковим кодексом України, та, безумовно, підтриманню ефективності та надійності банківської системи України. Комерційні банки є посередниками при здійсненні перерахування податків та зборів платниками до бюджету країни. Тому подальшого вивчення потребують нові підходи та методи при здійсненні розрахунків за податковими зобов'язаннями комерційних банків України.

Висновки. Природа податків характеризується багатогранністю та постійною зміною. За результатами аналізу літературних джерел виділено три основні етапи еволюції становлення сучасних податків як складової системи бюджетно-податкового регулювання. Аналіз характеру основних функцій предмета дослідження – фіскальної та регулюючої – дозволяє розкрити економічну сутність категорії «податки» за двома напрямками: як складовий елемент наповнення державної казни, та як інструмент впливу держави на інших суб'єктів господарювання у країні. До основних елементів податків належать такі: платники податку; об'єкт оподаткування; база оподаткування; ставка податку; порядок обчислення податку; податковий період; строк та

порядок сплати податку; строк та порядок подання звітності про обчислення і сплату податку.

Дослідили, що оподаткування в Україні слід розглядати на прикладі справляння податків і зборів до державних та місцевих бюджетів. Характеризуючи останні зміни Податкового законодавства країни, було структуровано систему податкових надходжень та зборів, що нараховують одинадцять обов'язкових платежів до бюджету, чотири з яких хоча і встановлюються, обліковуються та справляються місцевими органами влади, та їх вартісний рівень, процедури дотримання контролює держава. Передумовами подальшого продуктивного функціонування податкової системи країни є адаптація нових критеріїв до стягування податків та зборів через врегулювання процедур розрахунку та сплати податкових платежів, що безумовно пов'язані з побудовою стабільної та ефективної банківської системи України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Турянський Ю. І. Податки як суспільно-економічна категорія їх функції та види [Електронний ресурс] / Ю. І. Турянський // Науковий вісник НЛТУ України. – 2014. – Вип. 24.1. – С. 296-302. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/nvnlntu_2014_24.1_53.pdf.
2. Островецький В.І. Формування податкових надходжень бюджету в умовах трансформації економіки України: дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.04.01 / В.І. Островецький; Науково-дослідний фінансовий ін-т при Міністерстві фінансів України. – К., 2006. – 222 с.
3. Федосов В.М. Податкова система України: підруч. / В.М. Федосов, В.М. Опарін, Г.О. Пятаченко та ін. – К.: Либідь, 1994.
4. Барановська І.В. Проблеми реформування податкової системи у умовах кризи / І.В. Барановська // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 8. – С. 193-197.
5. Суторміна В.М. Фінанси зарубіжних корпорацій / В.М. Суторміна, В.М. Федоров, Н.С. Рязанова. – К.: Либідь, 1993. – 368 с.

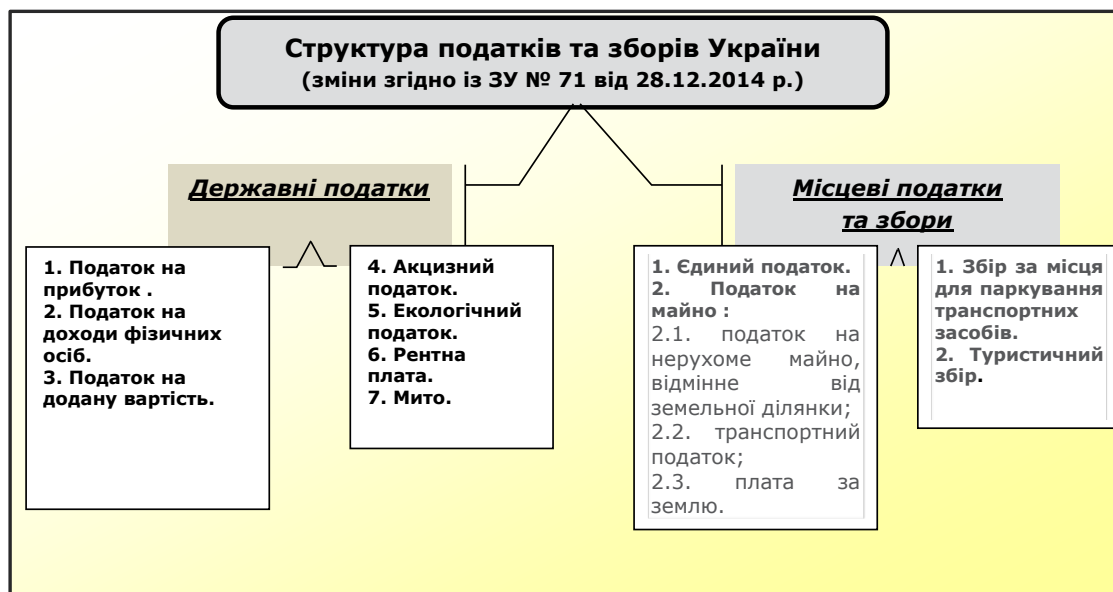

Рис. 2. Структура податків та зборів України (із 01.01.2015 р.)

6. Миргородська Л.О. Фінансові системи зарубіжних країн / Л.О. Миргородська. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 468 с.
7. Про державний бюджет України на 2015 р.: Закон України № 80-VIII від 28.14.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/80-19/page>.
8. Лащак В.В. Непрямі податки як регулятор споживчих цін в Україні [Електронний ресурс] / В.В. Лащак // Науковий вісник Буковинського державного фінансово-економічного університету. Економічні науки. – 2014. – Вип. 26. – С. 219-228 – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nvbdfa_2014_26_29.pdf.
9. Панасюк Б.Я. Податковий кодекс-барометр становища у суспільстві / Б.Я. Панасюк // Економіка України. – 2002. – № 12. – С. 12-20.
10. Крисоватий А.І. Податкова система: навчальний посібник / А.І. Крисоватий, О.М. Десятнюк. – Тернопіль: Картбланш, 2004. – 464 с.
11. Мірчев О.В. Проблеми і шляхи нарощування податкового потенціалу у світлі реалізації окремих принципів податкового кодексу України / О.В. Мірчев // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2011. – № 2(14). – С. 134-138.
12. Податковий кодекс України: зі змінами та доповненнями від 04.03.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
13. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи: Закон України № 71-VIII від 28.12.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/71-19/paran2#n2>.